

BY, MARSK OG GEEST

By, marsk og geest

34

**Kulturhistorisk tidsskrift
for Sydvestjylland**

Forlaget Liljebjerget 2022

**By, marsk og geest er fagfællebedømt i henhold til Forsknings- og
Innovationsstyrelsens retningslinier.**

**Redaktion: Michael Alrø Jensen, Flemming Just,
Claus Feveile, Maria Knudsen og Mette Søvsø.**

Layout: KIRK & HOLM

Tryk: Rosendahls

Copyright: 2022 Forlaget Liljebjerget

**Illustration på forsiden: Det ældste fotografi af Nederdammen 33
og 35 i Ribe taget af fotograf Nicolai N. Hjort mellem 1869 og 1876**

**Liljebjerget er Sydvestjyske Museers forlag. Det blev oprettet i
1997 til minde om og med testamentariske midler fra Ellen og
Christian Almhede.**

**Forlagets navn rækker tilbage til Anders Sørensen Vedel. Han
udgav i årene 1591–92 otte bøger, der var „Prentet paa Liliebierget
udi Ribe“. Om disse disse bogudgivelser og trykkeriet se *By, marsk
og geest* 10, 1998.**

ISSN 2445-8147

Redaktionen har så vidt muligt forsøgt at respektere ophavsrettighederne til
bogens illustrationer. Føler nogen deres ophavsrettigheder krænket og gør
berettigede krav gældende, vil de naturligvis blive honoreret.

Indhold

Tobias Danborg Torfing, Daniel Smeds og Jacob Kveiborg

Mad til dagligdag og fest - om fødevarer og landbrug i ældre jernalder ved Tjæreborg Nord	04
Food. Between daily life and a feast - foodstuffs and agriculture of the Late Iron Age from Tjæreborg North	21

Michael Alrø Jensen

Nederdammen 33 i Ribe - en kulturhistorisk fortælling om huset og dets beboere fra 1650 til 1976	24
Nederdammen 33 in Ribe - a cultural history of the house and its inhabitants from 1650 to 1976	61

Louise Hauberg Lindgaard

"Fri os fra Det Onde" - et pilotprojekt om Danmarks magiske beskyttelsesmærker (1550-1900)	63
"Save us from all evil" - a pilot project about Denmark's apotropaic markings (1550-1900)	101

Mad til dagligdag og fest – om fødevarer og landbrug i ældre jernalder ved Tjæreborg Nord

Af Tobias Danborg Torfing, Daniel Smeds og Jacob Kveiborg

I og med at mad er essentielt for opretholdelsen af livet, er undersøgelser af bearbejdning af fødevarer og indtag af mad vigtige for at forstå forhistoriske samfunds daglige liv. Desværre er madvarer som regel ikke godt bevaret i jorden. Ofte er det kun gennem rester af forarbejdningen og tilberedningen af mad, at arkæologer kan få et indblik i fortidens madvaner. Denne artikel præsenterer nye fund, der kan belyse fødegrundlaget i en landsby fra yngre førromersk jernalder (200 til 1 f.Kr.). Landsbyen lå umiddelbart nord for Tjæreborg ved Esbjerg. Den bestod af omtrent 20 samtidige gårde, der lå på en nordvendt skråning lige ovenfor en mindre bæk med tilhørende vådområde. Landsbyen lå omtrent en kilometer fra marsken, og den var dermed en kystnær indlandsbebyggelse.

Sydstjyske Museer har haft mange spændende udgravninger omkring Tjæreborg. Der er foretaget større udgravninger fra mange perioder og af både landsbyer og gravpladser. De mange udgravninger bidrager hver især med en lille brik til Tjæreborgs historie og udvikling. Denne artikel omhandler den vigtige formative periode i landsbyens udvikling. Det drejer sig konkret om udgravninger foretaget i forbindelse med udstykningen ved Ejlif Krogagers Vej i den nordlige del af Tjæreborg (ESM 2713 og SJM 652). Her har museet fundet en landsby fra yngre førromersk

jernalder, som dækker perioden fra ca. 200 f.Kr. til tiden omkring Kristi fødsel. I denne periode blev gårdene koncentreret i egentlige landsbyer. Dermed kan man tale om, at udgravningerne dokumenterer Tjæreborgs opståen, selvom vi naturligvis ikke ved, hvilket navn de har brugt om deres landsby. Udgravningerne har fået navnet Tjæreborg Nord og dækker både landsby og gravplads.

Tjæreborg Nord-lokaliteten ligger på en fremskudt forhøjning, der strækker sig ud fra Esbjerg Bakkeø (fig. 1). Der er tale om en større landsby, hvor der er udgravet mere

end 150 hustomter, der tilsammen udgør mange faser af en bebyggelse gennem store dele af førromersk jernalder. Med udgangspunkt i keramikens udformning og kulstof 14-dateringer er der fundet spredte huse fra ældre førromersk jernalder (ca. 500–200 f.Kr.) og enkelte gårde fra slutningen af germansk jernalder (omkring 700 e.Kr.). Langt størstedelen af bebyggelsen dækker dog tidsrummet ca. 150–1 f.Kr. I denne

periode kan der udskilles fem til seks faser af en landsby, der synes at have rummet 18–22 gårde i hver fase. Hver fase synes at have en levetid på omkring 30 år. I landsbyens to ældste faser har den karakter af en bebyggelse med spredte gårde, der danner en oval omkring et åbent område i midten. I de yngre faser (fase 3–5) ændrer landsbyen karakter, og husene ligger nu på række i en såkaldt rækkelandsby.

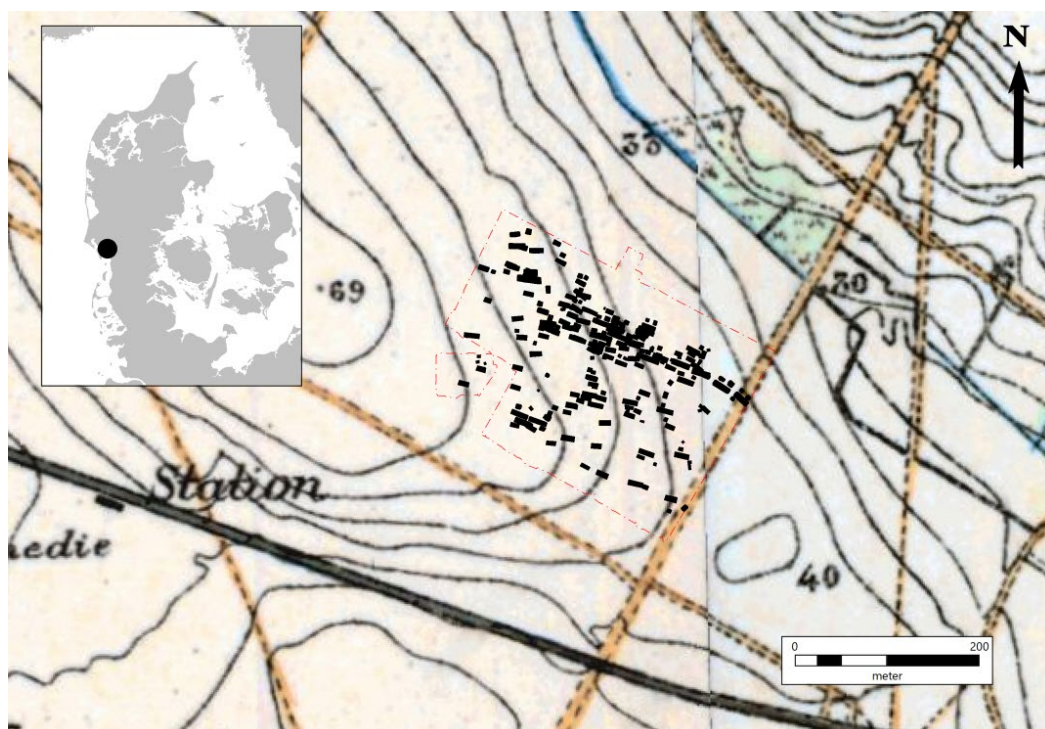

Fig. 1.

Tjæreborg Nord på baggrund af de Høje Målebordsblade for at illustrere placeringen i det førindustrielle landskab. Med sort er markeret de udgravede huse fra førromersk jernalder. ©Styrelsen for Dataforsyning og Infrastruktur med tilføjelser af Sydvestjyske Museer.

Tjæreborg North highlighted on the high plane table map to illustrate its position in the pre-industrial landscape. The excavated pre-Roman Iron Age houses are marked in black. ©The Department of Data and infrastructure, with additions by Museum of Southwest Jutland.

Nogle af gårdene består blot af et enkelt langhus med beboelse i den ene ende og stald i den anden. De fleste gårde har dog haft et til eller to små udhuse tilknyttet (fig. 2). Ved flere gårde er der bevarede hegn, der forbinder hovedhuset med udhusene og indhegner gårdspladsen. Også for en del af gårdene uden bevaret hegn er husene

placeret på en sådan måde, at man kan formode, de har haft hegn. Udhusenes funktion kan kun afgøres i få tilfælde, men enkelte har været brugt som smedjer, mens andre (som beskrevet længere nede) har været udstyret med ovne der indholdt frø og korn. Udhusene tolkes derfor i denne sammenhæng som værkstedshuse eller økonomibygninger.

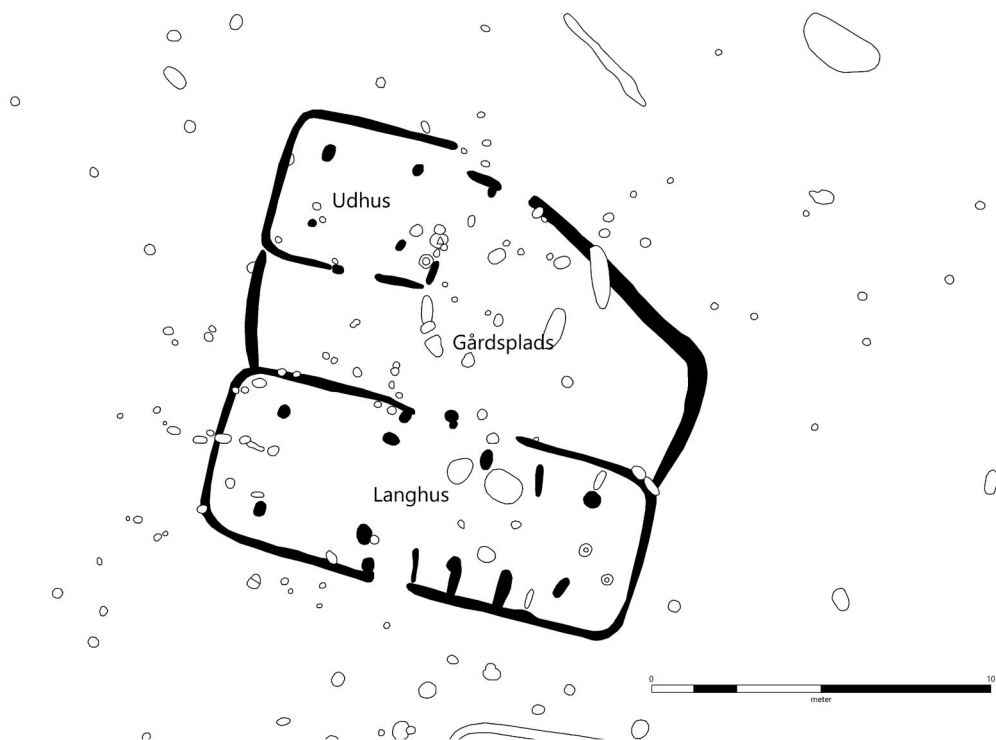

Fig. 2.

Eksempel på gårdsenhed fra Tjæreborg Nord med langhus, udhus og hegn. Tegning: Sydvestjyske Museer.

An example of a farm unit from Tjæreborg North with a long house, out houses and fences. Drawing: by Museum of Southwest Jutland.

Landsbyens placering på en nordvendt skræning ned mod en mindre bæk med tilhørende enge viser, at den efter lokale forhold har ligget relativt højt i landskabet med adgang til et mindre vådområde (fig. 1). Med forbehold for den lokale udvikling af marskdannelse, som ikke er kortlagt i detaljer, er der mindst en kilometer til marsk eller kyst.

Lidt nord for landsbyen og ned mod bækken lå en mindre gruppe af brandpletgrave, heriblandt en grav med et såkaldt la Tene-sværd og en lansespids. La Tene-sværd er opkaldt efter en lokalitet i Schweiz. Der er tale om en centraleuropæisk, keltisk kultur, hvis metalarbejder blev imiteret i slutningen af førromersk jernalder.

Ud over sporene af de stolper, der indgik i jernalderbøndernes huse, og de brandgrave, der i denne periode var den almindeligste gravform, blev der under udgravningen fundet af lerbyggede ovne og en række nedgravninger (gruber) med et stort indhold af potteskår, muslingeskaller og knogler. Ligesom de enkelte udgravninger udgør brikker til puslespillet om landsbyens historie, kan faunafund fra ovne og gruber være brikker i forståelsen af landbruget og dets udvikling.

Indholdet af knogler og planterester i de udgravede ovne og gruber giver et sjældent og nuanceret indblik i jernalderens landbrug. Det gælder ikke mindst knoglematerialet, da knogler kun sjældent findes bevaret på bopladser i Midt- og Vestjylland. Jordbundsforholdene bevirker, at knoglernes indhold af mineraler hurtigt opløses og udvaskes i den lette og sure sandjord. I heldige tilfælde som her, hvor knoglerne er deponeret sammen med skaller fra bløddyr, kan de være bevaret på grund af skallernes høje indhold af kalk, som har skabt et kunstigt, basisk miljø i den grube, hvor fundene er deponeret.

Der er heller ikke lavet mange undersøgelser af planterester fra ældre jernalder i området omkring Ribe og Esbjerg. Derfor er selv små undersøgelser af planteresterne fra denne undersøgelse vigtige første brikker i forståelsen af den plantebaserede kost i yngre førromersk jernalder i

Sydvestjylland. I det følgende skal ovnenes og grubernes indhold af planterester, såkaldte makrofossiler, samt knogler beskrives.

Ovne med forkullede frø

Etnografiske studier har vist arkæobotanikere en del om, hvordan traditionel madlavning kan have foregået. Hillmann (1984), anslår, at forhistoriske landbrugssamfund havde omkring 30 forskellige trin for at nå frem til et måltid. Forhistoriske hustomter kan delvist bruges som kilde til viden omkring brugen af huset kort før, det blev forladt eller brændt. Ovne kan i højere grad ses som repræsenterende en fortløbende brug.

De bevarede rester af ovne fra Tjæreborg er på mange måder ensartede. De var rød/orange i fladen og bestod her af brændt ler. Under dette lag lå sorte trækulslag eller grålige askelag, evt. med andre mere brunlige lag under. I flere tilfælde sås flere faser af rødlig og sorte trækulslag. I nogle var der en del fund, primært dele af lerkar. Der var dog også ovne med relativt få fund. I forhold til de øvrige anlæg på pladsen var der flere store skårflager i ovnene og ofte hele eller næsten hele lerkar. Dette tyder på, at ovnene ikke er forstyrrede, og at materialet fra dem kan tolkes som sluttede fund. En del ovne lå centralt i økonomibygninger nord eller syd for husene, mens andre lå i husets beboelsesdel. En del ovne lå dog uden for konstruktioner, men ganske nær beboeshusene, placeret enten i stedet for en økonomibygning eller i nogle tilfælde lige uden for økonomibygningerne. I en del af bebyggelsen lå husene dog i mange faser, og her kan det være svært at afgøre præcist hvilket hus, den enkelte ovn har hørt til. Der er foretaget en grundigere makrofossilanalyse af tre ovnanlæg. Disse vil her blive præsenteret kort, hvorefter analysens resultat bliver fremlagt.

Ovn A1046 havde et trækulslag i bunden, som var overlejret med et tykt lag af rød-orange brændt ler (fig. 3). Ovnens indeholdt to næsten hele lerkar (fig. 4). Det ene var et mindre kar med let rundede sider og en rand uden kendetegn. Det er lidt for stort til at være en kop, og en del af siden mangler. Det andet lerkar var en åben skål med facetteret rand, der blev delvist ødelagt af snittet i ovnen, men som også havde ældre brud. Der blev også fundet enkelte andre randskår, bl.a. skår der var let fortykkede og facetterede. Prøven kom fra det sorte lag.

I ovnens vestside er der et stolpehul (A1045). Dette kunne i fladen ses skære ovnen, og selvom dette ikke er helt tydeligt i snit, var det også tolkningen af snittet. Stolpehullet indgår i hus XXV (fig. 5). Dette hus tilknyttes ud fra andre stratigrafier til landsbyens fase 3, som er fra ca. 90 f.Kr. til 60 f.Kr. Dateringen af keramikken peger på yngre førromersk jernalder. Den stratigrafiske iagttagelse er, at ovnen er ældre end hus XXV, hvorfor den skal dateres til den ældre del af yngre førromersk jernalder.

Fig. 3.

Ovn A1046 i snit. Foto: Sydvestjyske Museer.

A section of oven A1046. Photo: Museum of Southwest Jutland.

Fig. 4.

Lerkar i ovn A1046 (til højre). Foto: Sydvestjyske Museer.

An earthen vessel from A1046, to the right. Photo: Museum of Southwest Jutland.

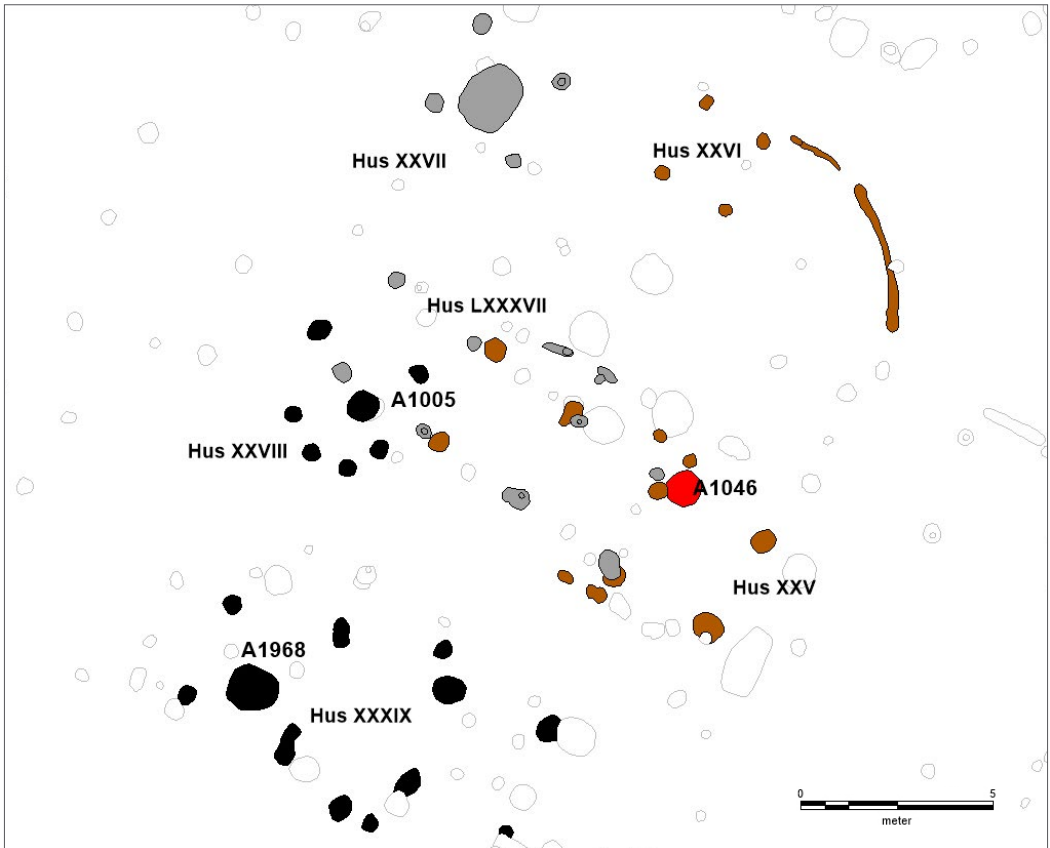

Fig. 5.

Placering af ovn A1046. Hus XXV og hus XXVI udgør gård 6 (brun) og er fra landsbyfase 3, mens hus LXXXVII og hus XXVII udgør gård 22 og er fra landsbyfase 4. Hus XXXIX og hus XXVIII udgør gård 23, som er fra landsbyfase 5. Tegning: Sydvestjyske Museer.

The positions of oven A1046. House XXV and house XXVI comprise farm 6 (brown) and date from village phase 3, whilst house LXXXVII and house XXVII make up farm 22 and date from village phase 4. House XXXIX and house XXVIII comprise farm 23 and are from village phase 5. Drawing: Museum of Southwest Jutland.

Ovn A1968 havde nederst et brunligt lag, evt. en anden ældre funktion. Men over dette sås flere tynde lag af grå aske og sort trækul overlejret af et lag med rød-orange brændt ler. Nær bunden af de sorte lag hhv. stod og lå der to kogestande (fig. 6). Disse var helt ens og må betragtes som værende placeret *in situ*. Begge var formet som høje krukker, men havde fødder i bunden og et hul midtpå, der nærmest giver dem udseende som underdelen af små, tykke figurer med en navle. Dertil lå der i et af de gråsorte trækulslag en næsten hel kop (fig. 7), der kun manglede et mindre skår ved randen. Herudover lå der kun få spredte, ukarakteristiske sideskår i anlægget. Den arkæobotaniske prøve kom fra området omkring de to kogestande.

Fig. 6.

Ovn A1968 med de to kogestande.
Foto: Sydvestjyske Museer.

Oven A1968 with the two cooking stands. Photo: Museum of Southwest Jutland.

Fig. 7.

Kop fra ovn A1968.
Foto: Sydvestjyske Museer.

A cup from oven A1968.
Photo: Museum of Southwest Jutland.

Ovnen tolkes som tilhørende hus XXXIX i gård 23. Der er to dateringer fra ovn A1968, den ene på en rugkerne fra en prøve omkring kogestandene og den anden på en hasselgren fra trækulslaget. Dateringerne peger på perioden omkring 50 f.Kr.-50 e.Kr. Set i sammenhæng med stratigrafiske iagttagelser og bebyggelsens generelle dateringsramme er gården tolket som tilhørende landsbyfase 5, det vil sige ca. 30-1 f.Kr. Til gården hørte også et mindre udhus (hus XXVIII) med en ovn (ovn A1005). I denne ovn fandtes også en mindre kop, denne med let x-formet hank og facetteret rand. Dertil et andet facetteret randskår og enkelte spredte sideskår.

Ovn A1460 havde flere lag med aske/trækulsholdigt fyld med andre lag imellem (fig. 8). Nederst fandtes et lidt gråligt lag, derefter et brunligt lag. Dernæst sås et nyt gråligt lag, evt. flere tynde lidt diffuse lag. Disse lag var dækket af lyst undergrundsmateriale, som var lidt lyst rødligt i toppen op mod et sort trækulslag. Den rødlig farve i toppen af det lyse lag tolkes som dannet ved varme-påvirkning. Over trækulslaget lå et orange lerlag. Den arkæobotaniske prøve kom fra det nedre, mørke lag.

Der var ingen fund i denne ovn, og da den ikke kan knyttes til et bestemt hus, er dateringen

Fig. 8.

Snit af ovn A1460. Foto: Sydvestjyske Museer.

A section through oven A1460. Photo: Museum of Southwest Jutland.

usikker. Den er dog stratigrafisk yngre end hus XLIX, som tolkes som tilhørende fase 2 (dvs. ca. 120–90 f.Kr.) af landsbyen. Da alle andre huse og anlæg omkring ovnen tolkes at være fra landsbyfase 3–5, er det sandsynligt, at ovnen også skal dateres til et sted i det 1. århundrede f.Kr.

Analyser af makrofossiler af materialet fra de tre ovne og betydningen for forståelsen af planteføden

Prøve P63 fra ovn A1046 indeholdt den største mængde korn og havde også den største variation af forskellige kornsorter. Den indeholdt både havre (*Aven* asp.), avnklædt

byg (*Hordeum vulgare* var. *vulgare*), nøgen byg (*Hordeum vulgare* var. *nudum*) og rug (*Secale cereale*). Den største mængde kornfrø var fra byg, hvor det ikke var muligt at bestemme arten (20 korn), efterfulgt af nøgen byg (9 korn). Fund af andre sorter udgjorde under fem korn. Dertil blev der fundet fragmenter af 13 korn, der ikke kunne bestemmes nærmere.

P63 indeholdt også en del frø, med spergel (*Spergula arvensis*) som den dominerende sort. Prøven indeholdt 391 frø af spergel, efterfulgt af 144 græsfrø, der ikke kunne bestemmes nærmere. Der var også en del hvidmelet gåsefod (*Chenopodium* cf. *album*) med 109 frø, og 40 frø fra *Persicaria*-familien (slægt af pileurt). De øvrige arter i prøven optræder kun i små mængder.

I og med at prøven var taget fra et sort lag under et tykt lag af rødbrændt ler, må frøene

og kornene højst sandsynligt betragtes som fundet *in situ*.

Prøve P82 fra ovn A1968 indeholdt kun én rugkerne, to havrekerne og fem andre ubestemte kornkerner. Til gengæld indeholdt prøven mange frø fra andre planter, såsom hvidmelet gåsefod, græsfør, rødknæ (*Rumex acetosella*) og spergel. Især spergel var usædvanligt talrig med 6069 frø. Der var 75 frø fra *Chenopodioideae*, som ikke kunne bestemmes nærmere, men som kunne bringe hvidmelet gåsefod op på 246

frø. Da prøve P82 blev udtaget omkring de to kogestande, er det en oplagt tolkning, at der er tale om resterne af en korn-/frøtørningsbegivenhed.

Prøve P78 fra ovn A1460 indeholdt kun to korn af nøgen byg og en anden uidentificeret kornkerne. Den indeholdt væsentlig færre frøarter, men dog en del spergelfrø (2108 frø). Prøve 78 var udtaget under et lag af rødbrændt ler, som kunne være en kollapset ovnkappe. Dermed kunne frøene i prøven være fra en tørringsproces.

Tjæreborg - SJM 652	Structure ID	A1968	A1046	A1460
Cultivated plants	<i>Avena</i> sp.	2	3	0
Cultivated plants	cf. <i>Avena</i>	0	1	0
Cultivated plants	<i>Hordeum vulgare</i> var. <i>nudum</i>	0	9	2
Cultivated plants	<i>Hordeum vulgare</i> var. <i>vulgare</i>	0	2	0
Cultivated plants	<i>Hordeum vulgare</i> sp.	0	20	0
Cultivated plants	<i>Secale cereale</i>	1	1	0
Cultivated plants	Cerealial indet	5	13	1
Weeds & Ruderal plants	<i>Chenopodium</i> cf. <i>album</i>	171	109	3
Weeds & Ruderal plants	<i>Chenopodioideae</i>	75	9	0
Weeds & Ruderal plants	<i>Fallopia convolvulus</i>	1	4	0
Weeds & Ruderal plants	cf. <i>Fallopia convolvulus</i>	0	0	1
Weeds & Ruderal plants	<i>Galeopsis</i> sp.	2	0	0
Weeds & Ruderal plants	cf. <i>Galeopsis</i> sp.	1	0	0
Weeds & Ruderal plants	<i>Myosotis arvensis</i>	1	0	0
Weeds & Ruderal plants	<i>Plantago lanceolata</i>	1	0	0
Wetland plants	cf. <i>Mentha</i> sp.	0	3	0
Weeds & Ruderal plants	<i>Persicaria maculosa</i>	5	0	0
Weeds & Ruderal plants	<i>Persicaria</i> sp.	12	40	8
Weeds & Ruderal plants	cf. <i>Persicaria</i> sp.	3	3	0
Weeds & Ruderal plants	Poaceae	382	144	6
Weeds & Ruderal plants	<i>Polygonum oxyspermun/aviculare</i>	0	2	0
Weeds & Ruderal plants	<i>Potentilla</i> sp.	1	0	0
Weeds & Ruderal plants	cf. <i>Potentilla</i> sp.	2	0	0

Weeds & Ruderal plants	Rumex acetosella	99	0	0
Weeds & Ruderal plants	Rumex sp.	6	3	0
Weeds & Ruderal plants	Solanum sp.	1	0	0
Weeds & Ruderal plants	Spergula arvensis	6069	391	2108
Weeds & Ruderal plants	cf. Spergula arvensis	2	9	0
Weeds & Ruderal plants	cf. Stellaria	1	0	0
Weeds & Ruderal plants	Veronica sp.	1	0	0
Meadow & Grass plant	cf. Vicia cracca	2	0	0
Wetland plants	Carex sp.	1	12	0
Wetland plants	cf. Carex sp.	0	1	0
Meadow & Grass plant	Juncus sp.	1	0	0

Tabel 1.

Oversigt over de forskellige arter i de tre ovne.

The different species in the three ovens.

Igennem førromersk jernalder og indtil romersk jernalder er nøgen byg den mest udbredte afgrøde. Selvom man i dele af Danmark fortsat dyrkede nøgen byg i ældre romersk jernalder, bliver den gradvist udfaset til fordel for avnklædt byg (Grabowski 2014, s.17; Henriksen & Robinson 1996). Byg er også den mest talrige kornsort i de analyserede prøver, men det lille antal og de mange korn, der ikke kan opdeles i hhv. nøgen og avnklædt byg, gør det svært at afgøre hvilken, der var dominerende.

Først senere i jernalderen bliver rug (*Secale cereale*) en vigtig afgrøde, selvom der er tegn på, at den har været bevidst dyrket i ældre romersk jernalder i Jylland (Grabowski 2014, s. 14; 22). Det er svært at sige præcist, hvornår den indgår i dyrkningsstrategien, da den kan vokse som ukrudt blandt andre kornsorter (Behre 1992). Tidlige fund af rug kan derfor tilskrives urenheder i marken. Dette gælder også de to kornkerner af rug i prøverne fra Tjæreborg Nord. Dette bestyrkes

af, at der ikke er fund af ukrudt som *Agrostemma githago* eller *Bromus secalinus*, der kunne tyde på afgrøderotation med rug eller hvede (Grabowski 2013, s. 190). Rugkernerne fra Tjæreborg Nord kan derfor måske betragtes som ukrudt, omend ikke et skadeligt eller uvelkomment ukrudt (Behre 1992, s. 149). Der er også fundet rugkerner i andre prøver fra pladsen, hvilket indikerer, at hvis der er tale om ukrudt, så var det almindeligt forekommende.

Havre har ikke været den mest almindelige kornsort i ældre jernalder i Danmark, men dog en vigtig afgrøde (Robinson et al. 2009, s. 129). Det er vanskeligt at skelne mellem de to almindelige havrearter, da det kun er avnbaserne, der kan bruges til at adskille dem. Derfor kan det ikke med sikkerhed siges, om de fundne havrekerner er den vildtvoksende flyvehavre (*Avena fatua*), eller den dyrkede almindelige havre (*Avena sativa*). Der er ikke fundet avnbaser i prøverne, som kan bruges til at identificere dem (Viklund 1998). Et

andet kriterie til at adskille arkæologiske fund af havre er, om der er tale om store rene fund af havre, hvilket ville indikere, at de er dyrket (Grabowski 2013, s. 173).

Fra andre pladser er der fundet ovne, der ligner ovnene fra Tjæreborg Nord. I en er der fundet keramikskår og 177 rugkerner, denne ovn er lidt senere end ovnene fra Tjæreborg (kulstof14-dateret til 251-556 AD). Den tolkes som en ovn til både keramikbrænding og korntørring (Grabowski 2015). Også ovne fra førromersk jernalder menes at have fungeret som både keramikbrændingsovn og korntørringsovn (Jensen & Hambro Mikkelsen 2006). En anden ovn, dateret til slutningen af bronzealderen, indeholdt ingen ukrudtsfrø, hvilket kan skyldes tærskning inden tørring (Jensen 2015).

Flere af ukrudtsfrøene fundet i ovnene fra Tjæreborg er sikkert blevet indtaget som en del af føden. Frø fra hvidmelet gåsefod, snerlepileurt (*Fallopia convolvulus*), ferskenpileurt (*Persicaria aculosa*), lancet-vejbred (*Plantago lanceolata*), græsfrø, vejpileurt (*Polygonum aviculare*) og spergel er fundet i både ovnene og i maveindholdet af moseligene Tollundmanden og Grauballemanden. Dog er det umuligt at sige, om frøene er indsamlet specifikt, eller om de er kommet med ind med kornet og samlet ind under tærskningen (Behre 2008; Henriksen & Robinson 1996).

En interessant iagttagelse fra ovnene fra Tjæreborg er, at spergel og hvidmelet gåsefod er de mest udbredte arter, og de er fundet sammen, selvom de foretrækker forskellig jordbund at vokse på. En forklaring kunne være, at prøverne fra ovnene repræsenterer flere omgange af frøbehandling. Det kunne vise udviklingen over tid i en afgrøderotation. F.eks. foretrækker hvidmelet gåsefod næringsrig jord og kunne være fra en marks

første sæsoner, mens mængden af spergel, der trives på næringsfattige jorder, ville stige i takt med, at næringen blev opbrugt (Grabowski 2014). Det kan også repræsentere forskellige ressourceområder indenfor marksystemerne.

Viklund (1998) har gennem eksperimentelle undersøgelser vist, at forskellige ukrudtsfrø vil blive udskilt i forskellige dele af rensningsprocessen. Den giver forskellige portioner med forskellig renhedsgrad af kornet, fra meget rent korn til korn med meget ukrudt. Historiske kilder fra det 18. århundrede antyder, at det reneste korn med de største kerner blev brugt til at så næste års såning (Mikkelsen & Nørbach 2003, s. 134). Den del, der så blev brugt til føde, har indeholdt en del ukrudtsfrø. Delen med flest ukrudtsfrø er brugt til brød eller til dyrefoder, mens den bedre del har været brugt til vælling, grød og ølbrygning (Viklund 1998, s. 105). Tollundmanden og Grauballemanden havde spist et måltid med en del ukrudtsfrø kort før deres død. En forklaring kan være, at de er blevet slået ihjel eller ofret omkring slutningen af vinteren eller det tidlige forår, hvor man af mangel har spædet op med en del ukrudtsfrø (Robinson et al. 2009, s. 119).

Der er gjort andre fund af større mængder ukrudtsfrø i Danmark (Henriksen & Robinson 1996). Et eksempel er en stor krukke med omkring en liter frø fra bleg pileurt sammen med andre frø/korn som spergel og byg i meget mindre mængder (Helbæk 1959, s. 18). Et andet fund, der indikerer bevidst indsamling af frø, er fra Nørre Fjand i Vestjylland. Her blev der fundet halvanden liter hvidmelet gåsefod og mindre mængder af andre frø og omkring 100 bygkorn. Helbæk argumenterer for, at dette er en stærk indikator for udvalgt indsamling. Andre forklaringer er foreslået, og f.eks. kunne fundene skyldes rester fra

rensningen af kornet (Viklund 1998, s. 77). De fleste er dog enige om, at ukrudtsfrøene er indtaget som en del af føden, hvilket også ses af maveindholdet af moseligene (Henriksen & Robinson 1996; Viklund 1998, s. 89).

Ukrudtsfrøene i ovnene fra Tjæreborg skal således ses som et velkomment indslag i føden, uanset om det er en bevidst indsamling eller et biprodukt fra kornhøsten. Specielt spergelfrø dominerer, og i mindre grad hvidmelet gåsefod, mens de øvrige frø er mere sporadisk til stede. Specielt P78 er næsten rent spergel, men også P63 har en stor andel og er samlet set det største fund.

Mødding og gruber med knogler

Umiddelbart nord for indgangene i de sidste hegn i landsbyen fandtes et aktivitetsområde, som bedst kan beskrives som en mødding (fig. 9). Her har man afhændet noget af landsbyens affald. Den successive deponering af affald i området har bevirket, at der har akkumuleret sig et affaldslag, som var bevaret i en tykkelse af 5 cm. Affaldslaget indeholdt små fragmenter af kasseret keramik, lidt trækul og nogle små fragmenter af brændte knogler. I samme område var der flere interessante gruber. De stratigrafiske iagttagelser viser, at nogle af gruberne (A103 og A106) må være yngre end dele af affaldslaget, mens andre først blev erkendt under

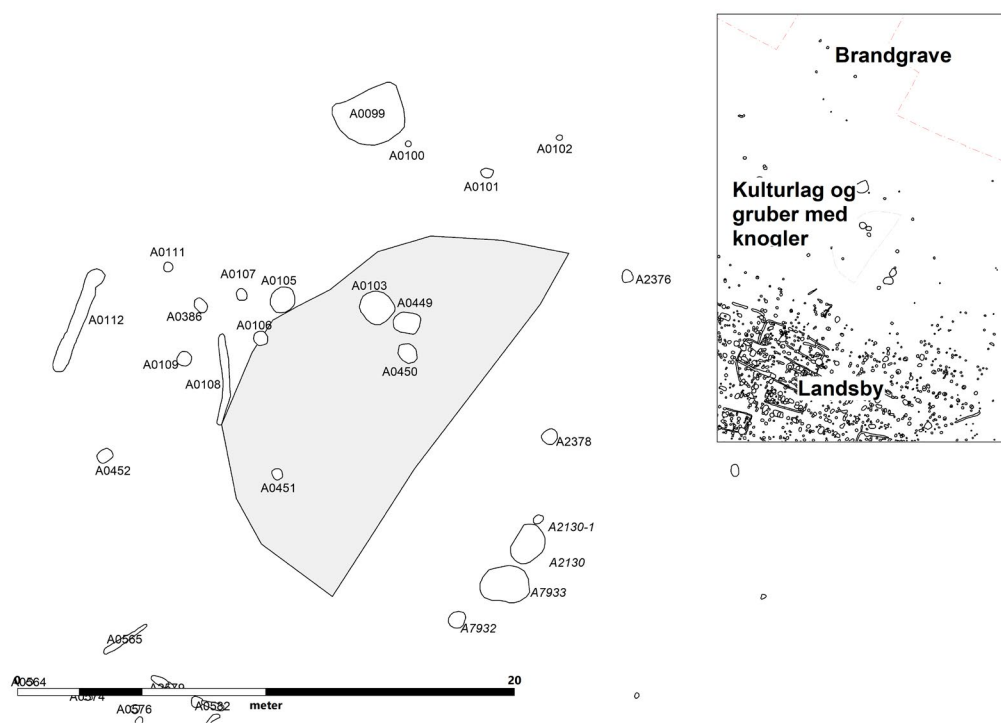

Fig. 9.

Området omkring kulturlaget. Selve kulturlaget er markeret med gråt. A-numre fra 2017 (SJM 652) er med lige skrift, mens a-numre fra de ældre udgravninger (ESM 2713) står med kursiv. Tegning: Sydvestjyske Museer.

The area surrounding the cultural layer. The actual cultural layer is highlighted in grey. A-numbers from 2017 (SJM 652) are shown in plain letters, whilst A-numbers from other excavations (ESM 2713) are shown in cursive. Drawing: Museum of Southwest Jutland.

Fig. 10.

Grøft A112 med store sten og brandlag i bunden. Foto: Sydvestjyske Museer.

Trench A112 with large stones and layers of burnt debris at the bottom. Photo: Museum of Southwest Jutland.

laget (A4049, A450, og A451) og dermed må være ældre eller samtidige med møddingen.

Møddingens udstrækning er ca. 15 x 8 meter. Den blev fundet i den sidste etape (i 2017) op mod et dige, der afgrænsede etappen fra de ældre etaper. Diget blev fjernet, men kulturlaget kunne ikke følges under diget. Iagttagelsesforholdene var her dårlige på grund af forstyrrelser skabt af beplantning ved diget. Da kulturlaget gik helt op til diget, er det imidlertid tolkningen, at det må have

fortsat under dette. Kulturlaget blev ikke registreret i de ældre etaper, men dette kan skyldes forskelle i dyrkningen på de to marker eller hvor dybt, der blev gravet med maskine under udgravningen. Sikkert er det, at der i de ældre etaper også er udgravet gruber i dette område.

Omkring 6 m vest for møddingen lå en 4,5 m lang og ca. 0,5 m bred grøft (A112) med større sten (fig. 10). Denne havde i bunden et gråsort lag med lidt trækul. Der var ikke udprægede tegn på ildpåvirkning af stenene, men der var enkelte steder en svag rødfarvning af undergrunden, hvilket tyder på, at der har været ild på bunden af selve grøften. I grøften blev der fundet lidt keramik samt tre knusesten af bjergart.

Fire meter nordvest for kulturlaget lå der et mindre grubekompleks (A99), der bestod af flere gentagne nedgravninger. Grubekomplekset indeholdt en moderat mængde keramik og enkelte meget fragmenterede, brændte knogler.

Fig. 11.

Gruberne A449 og A103 med skår, knogler og skaller. Foto: Sydvestjyske Museer.

Pit A449 and A103 with ceramic sherds, bone and shells. Photo: Museum of Southwest Jutland.

Afsærlig interesse er to gruber (A103 og A449), som lå i kulturlaget. Disse tolkes til kun at have haft én nedgravningsepisode, selvom der er flere lag i dem. Som det fremgår af fig. 11, blev der fundet store mængder af keramik. Desuden fandtes lag, der bestod af muslingeskaller samt brændte og ubrændte knogler. Til trods for et forholdsvis stort indhold af skaller var knoglerne temmelig dårligt bevaret, og det blev besluttet at opsamle al jorden fra de to gruber og få det soldet gennem et fintmasket net under mere kontrollerede forhold.

Begge gruber synes at have haft en relativt kort levetid. De to gruber er meget lig hinanden og må have haft samme funktion. Det kan ikke helt afgøres, om de er samtidige, men placeringen antyder det. Det er således muligt, at de har været i brug samtidig, eller at den ene har efterfulgt den anden efter kort tid.

Keramikmaterialet fra gruberne er meget stort og indeholder blandt andet skår fra flere næsten hele kar. Hertil kommer hanke og randskår m.m., som rent typologisk passer

med fundene fra landsbyens sidste faser, som dateres til slutningen af 1. årh f.Kr. Der er også fundet skår fra et kar med huller i bunden, et såkaldt sikar (f.eks. til osteproduktion). Der er lavet kulstof 14-dateringer på hhv. en kvægknogle og en knogle fra får/ged. Dateringerne antyder en periode fra ca. 200-1 f.Kr. Interessant er det, at knoglen fra får/ged synes at indeholde et mindre indslag (ca. 12%) af "marin" føde. Det kunne tyde på, at den har græsset på marskenegene eller i hvert fald kystnært. Dette synes ikke på samme måde at være tilfældet for koen. Dateringen på gruben kan ud fra kombination af keramik og kulstof 14-dateringer anslås til at være 1. årh. f.Kr.

Enkelte andre anlæg har haft et mindre indslag af knogler, primært helt hvidbrændte knogler, det gælder blandt andet endnu en grube nær kulturlaget (A105) og en ovn, der ligeledes lå nord for landsbyen (A117). De øvrige få, spredte, brændte dyreknogler er fundet i anlæg spredt rundt i landsbyen (A1244, A2138, A2147).

AAR	Navn	Materiale	Collagen	C14 alder	pMC	d13C (CF-CN)	d15N (CF-CN)	C:N ratio (TCD)	Carbon fraction (TCD)	Nitrogen fraction (TCD)
31247	A010 3-1	Bone (ko, tamokse)	0,026	2103 ± 29	76.97 ± 0.28	-20.7 ± 0.2	7.2 ± 0.5	3,2	43,3	16
31248	A010 3-2	Bone (får/ged)	0,042	2077 ± 28	77.21 ± 0.27	-19.7 ± 0.2	6.9 ± 0.5	3,3	44,5	16

Tabel 2.

Kulstof 14-dateringer af brændte dyreknogler fra gruben A103. Prøve 1: ko, tamokse AAR 31247 95,4% 197-48 BC. Prøve 2: Får/ged AAR 31248 95,4% 182-2 BC. Aarhus AMS Centre.

Carbon 14- dates of burnt animal bones from pit A103. Aarhus AMS centre.

Resultaterne af knogleanalyserne

Som beskrevet indledningsvist er knogler sjældent bevaret på forhistoriske bopladser i Vestjylland. Det skyldes, at knoglerne hurtigt nedbrydes i den sure og lette sandjord. I heldige tilfælde, som i grube A103, kan store mængder marine skaller påvirke jordens kemiske sammensætning i en sådan grad, at knogler og tænder bevares og kan genfindes af arkæologer den dag i dag. Kremering og afbrænding af affald er også medvirkende til bevaring af knogler, da brændingen og den heraf følgende ændring i knoglens kemiske sammensætning har en gunstig indvirkning på knoglens modstandskraft overfor kemisk og biologisk nedbrydning. I grave, gruber og ovne uden skaller til at påvirke det kemiske miljø vil der derfor sjældent være andet bevaret end de knogler, som blev afbrændt inden deponering. Dette ses tydeligt i materialet fra Tjæreborg Nord, hvor hovedparten af de bevarede knogler er ildpåvirkede.

Størsteparten af de indsamlede knogler stammer fra grube A103. Hertil kommer enkelte knoglefragmenter fra en håndfuld andre anlæg (A105, A117, A449, A1244, A2138 og A2147). Det indsamlede knoglemateriale er primært indsamlet gennem flotering og soldning af jordprøver. I alt 45 liter jord fra A103 blevet floteret og soldet ved Moesgaard Museums Afdeling for Konservering og Naturvidenskab. De fundrige lag i gruben viste sig at gemme på ca. 10 kg knogler og tænder samt store mængder mere eller mindre opløste, marine skaller.

Trods ildpåvirkning og tilstedeværelsen af marine skaller er de bevarede knogler stærkt fragmenterede og nedbrudte. Hele ansamlingen af knogler består primært af småstumper (< 1 cm). Det til trods har godt 100 fragmenter kunnet bestemmes til element og

art. Det drejer sig om 79 fragmenter fra kvæg (*Bos taurus*), 12 fra hest (*Equus caballus*) samt 11 fra får (*Ovis aries*) eller ged (*Capra hircus*). De identificerede knogler fra kvæg synes at stamme fra minimum tre individer: to ungdyr, hvoraf den ene må have været minimum to år, og den anden noget yngre. Hertil kommer knogler fra en lille kalv. De identificerede knogler fra hhv. hest og får/ged kan alle være fra samme individ. Fåret/geden er et ungdyr, mens hesten synes fuldt udviklet.

Som det fremgår, udgøres det identificerede materiale af fragmenter af knogler fra store og mellemstore pattedyr. Fraværet af knogler fra smådyr, fugle og fisk kan sagtens være reelt og afspejle materialets oprindelige sammensætning. Det kan dog ikke udelukkes, at sammensætningen er stærkt påvirket af den fremskredne nedbrydning af knoglevævet, så kun knogler og tænder fra de største dyr og de mest kompakte knogler er bevaret til i dag.

Der er registreret knogler fra alle dele af dyrenes kroppe, dog dominerer fragmenter af knogler fra tæer/fødder. Hånd- og fodrodsknogler samt tåknogler er alle små og kompakte og modstår bedre den omfattende ildpåvirkning, som kan spores i materialet. De mange fodknogler i materialet er derfor mere et tegn på den fremskredne nedbrydning og fragmentering end en reel afspejling af materialets oprindelige sammensætning (Kveiborg 2011).

Fra de øvrige anlæg har kun enkelte fragmenter kunnet artsbestemmes. Det drejer sig primært om knogler fra kvæg – men også svin (*Sus domesticus*) er registreret i form af et hvidbrændt kraniefragment fra A117.

På trods af at vi ved ganske lidt om jernalderens landbrug i Vestjylland i tiden omkring

vor tidsregnings begyndelse, synes materialet fra Tjæreborg Nord at bekræfte det lidt, vi ved. Kvæget dominerede og synes generelt at have udgjort en meget stor andel af dyreholdet i det vestjyske og i de øvrige dele af det kystnære, nordvesteuropæiske lavlandsområde (Benecke 1994). Det er også værd at bemærke, at materialets sammensætning passer fint med, at svinet generelt har været fåtalligt i det nordlige og vestlige Jylland gennem hele ældre jernalder (Kveiborg 2008).

Et knoglefund fra en grube meget lig A103 er gjort på lokaliteten Guldagervej 98, Ravnsbjerg i Guldager Sogn (ESM 246) ca. 10 km nordvest for Tjæreborg. I en grube fra 1. århundrede e.Kr. fandtes – indesluttet i en linse af muslingeskaller – primært blåmuslinger (*Mytilus edulis*), men også strandsnegle (*Littorina littorea*) og hjertemuslinger (*Cerastoderma edule*) – en større ansamling af knogler fra primært kvæg efterfulgt af får/ged samt hest. Også her fandtes kun enkelte knogler fra svin (Nyegaard 1988, se også Kveiborg 2008).

Grisens tilstedeværelse i det vestjyske i ældre jernalder bekræftes ligeledes af et sluttet fund af hvidbrændte knogler fra bopladsen Erisvænget (SJM 711-II) ca. 1 km syd for Ravnsbjerg. Her fandtes i en grube, sammen med enkelte uidentificerede fragmenter, et skulderblad fra en gris og nogle kraniefragmenter fra en ko/okse (Kveiborg 2020).

Det åbne, vestjyske landskab har budt på gode græsningsarealer for både kvæg og får. De to kulstof 14-prøver af en knogle fra hhv. kvæg og får viser dog, at kvæget og fåret kan have græsset i forskellige områder. Fåregede-knoglen viste sig at have et marint indslag på ca. 12%, så den har nok græsset på marskenge, der oversvømmes af saltvand, mens koen måske primært har græsset på ferskvandsenge nær landsbyen.

Konklusion

Som det fremgår, er der et bredt udvalg af fødevarer til stede på Tjæreborg Nord. Af kornsorter synes byg at dominere, mens andre sorter kun forekommer sjældent. De andre kornsorter kan enten være ukrudt i bygmarken eller ses som led i en mindre intensiv udnyttelse af disse sorter. Byggen synes at være suppleret af frø fra andre nytteplanter, specielt spergel, som forekommer i så store mængder, at det synes oplagt, at de enten er dyrket eller bevidst indsamlet som føde. Også hvidmelet gåsefod optræder i lidt større mængder, og denne kan også være bevidst indsamlet for at indgå i føden. Interessant nok kan spergel knyttes til næringsfattige jorde, mens hvidmelet gåsefod kræver mere næringsrige jorde.

Hvis man alene så maden ud fra de spor, der kan udledes af ovnene og sådan set også de øvrige anlæg ved husene, ville den synes lidt ensformig og bestå af brød og grød. Hvis man derimod ser på indholdet af de to gruber A103 og A449 og til dels de øvrige gruber omkring kulturlaget, får man et helt andet billede. Ud over de mange muslingeskaller, der tyder på, at man har hjembragt muslinger og andre bløddyr fra Vadehavet, så er der knogler fra kvæg, men også gris, hest og får eller ged tilstede. Der blev også fundet et sikar, der kunne pege på osteproduktion. Gruberne viser således et fødegrundlag, der består af muslinger, ost, oksesteg og vadehavslam.

De to forskellige billeder af maden skyldes nok delvist forskelle i bevaringsforhold. Knoglerne er typisk ikke bevaret, medmindre de er stærkt brændt eller opbevaret sammen med skaller. Knogler vil ikke ved normal madlavning opnå så høj en temperatur, at de kan bevares. Enkelte spredte, brændte knoglefragmenter i andre anlæg på

Tjæreborg Nord tyder på, at knogler kan have været brugt som brændsel eller tilfældigt kommet ind i ildstedet, og at kød derfor har indgået i kosten. Men specielt muslingerne synes ikke at indgå i den normale kulturlag, hverken ved ildsteder eller i gruber og ovne ved husene. Hvis befolkningen jævnligt har indtaget muslinger, så har det nok primært foregået ved besøg ved kysten. Ved A103 og A449 har man specifikt hjembragt muslingerne og formodentlig spist dem nær landsbyen.

Omkring gruberne og kulturlaget er der også lidt specielle anlæg, f.eks. den lange "ildgrøft". Denne kan måske tolkes som en meget lang kogegrube eller et langbål. Dette område er placeret udenfor bebyggelsen og ned mod vådområdet, ligesom det ligger nær en lille gruppe af brandpletgrave. Det er her, arkæologer ofte tyer til tolkninger om kult og ofringer, og der er heller ikke noget, der helt afviser dette. Men keramikken synes at indeholde et bredt udsnit af forrådskar, som et sikar, skåle og mindre drikkekar samt enkelte ornamenterede kar, og ikke et særligt udvalg.

Dette udelukker selvfølgelig ikke en kultisk eller ritual handling, og det vil også i praksis være svært at adskille ritual, kult og dagligliv i forhistorien. Nærheden til landsbyen kunne også pege på, at der var tale om et fælles festområde uden for denne. Det ville også give mening i forhold til at medbringe muslinger fra kysten, hvis det var en særlig lejlighed, hvor man gjorde noget mere ud af det, og at man også havde behov for større slagtinger og den store "ildgrøft" til at tilberede større mængder mad. Om denne fest har haft religiøse eller ceremonielle overtoner kan hverken bevises eller helt afkræftes, men mange fester har nok haft både praktiske årsager og rituelle elementer.

Fra Tjæreborg Nord er der således fundet et bredt udsnit af fødevarer, fra spergelfrø hentet fra de mest næringsfattige jorder, over korn og til kvæg og andre dyr, og dertil indsamlede skaldyr fra kysten. Der synes at være tale om mad til både dagligdag og fest.

Litteratur

- Behr, K. 1992: The history of rye cultivation in Europe. *Vegetation History & Archaeobotany* 1, s. 141-156.
- Behre, K. 2008: Collected seeds and fruits from herbs as prehistoric food. *Vegetational history & Archaeobotany* 17, s.65-73.
- Benecke, N. 1994: *Archäozoologische Studien zur Entwicklung der Haustierhaltung in Mitteleuropa und Südsandinavien von den Anfängen bis zum ausgehenden Mittelalter*. Schriften zur Ur- und Frühgeschichte 46, Akademie Verlag, Berlin.
- Grabowski, R. 2013: Cereal cultivation in east-central Jutland during the Iron Age, 500 BC-AD 1100. *Danish Journal of Archaeology* 2:2, s. 164-196.
- Grabowski, R. 2014: *Cereal husbandry and settlement: expanding archaeobotanical perspectives on the southern Scandinavian Iron Age*. Diss. (Sammanfatning) Umeå: Umeå Universitet, 2014.
- Hansson, A. 1994: Grain-paste, Porridge and Bread. Ancient cereal-based food. *Laborativ Arkeologi* 7, s. 3-20.
- Hansson, A. 2005: Buried plants - Fossil plant remains from two Early Medieval burial mounds in east-central Sweden. *Journal of Nordic Archaeological Science* 15, s. 39-56.
- Helbæk, H. 1951: Ukrudtsfrø som næringsmiddel. *Kuml* 1(1), s. 65-74.
- Helbæk, H. 1959: Comment on *Chenopodium album* as a food plant in prehistory. *Berichte des Geobotanischen Institutes der Eidg. Techn. Hochschule, Stiftung Rübel*.
- Henriksen, P. S. & D. Robinson 1996: Early

- Iron Age agriculture: archaeobotanical evidence from an underground granary at Overbygård in northern Jutland, Denmark. *Vegetation History and Archaeobotany* 5, s. 1–11.
- Hillman, G. C. 1981: Reconstructing Crop Husbandry Practices from Charred Remains of Crops, *Farming Practice in British Prehistory* (R. Mercer ed.). Edinburgh University Press, s. 123–161.
- Jensen, P. M. & P. Hambro Mikkelsen 2006: FHM 4296/144, Kildebjerg I, Arkæobotanisk undersøgelse af SBM 983, Kildebjerg I. *Rapport for Afdeling for Konservering og Naturvidenskab*, Moesgaard Museum 1:2006.
- Jensen, P. M. 2015: KØM 3011, Energinet (FHM 4296/1726) Arkæobotanisk analyse af materiale fra ovngrube fra overgangen mellem yngre bronzealder og førromersk jernalder. *Rapport for Afdeling for Konservering og Naturvidenskab*, Moesgaard Museum 11:2015.
- Kveiborg, J. 2008: Fårehyrder, kvægbønder og svineavlere. *KUML* 2008, s. 59–100.
- Kveiborg, J. 2011: Indsamling og registrering af brændte dyrekogler fra bopladser – er det besværet værd? En diskussion af materialets muligheder og begrænsninger. *Arkæologiske Skrifter* 10. *Nyt fra Vestfronten* (N. A. Møller, S. S. Qvistgaard & S. F. Jensen red.). København, s. 123–127.
- Kveiborg, J. 2020: *Zooarkæologisk analyse af knoglemateriale fra SJM 711-II Erisvænget* (FHM 4296/3101). upubliceret rapport fra Afdeling for Konservering og Naturvidenskab, Moesgaard Museum.
- Mikkelsen, P.H. & L. C. Nørbach 2003: Drengsted — *Bebyggelse, jernproduktion og agerbrug i yngre romersk og ældre germansk jernalder*. *Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* 43, Aarhus Universitetsforlag, Aarhus.
- Nyegaard, G. 1998: *Ravnsbjerg, Guldager sogn*; *ESM j.nr. 246*; *ZMK 39/1984*. Upubliceret rapport fra Zoologisk Museum, København.
- Robinson, D. E., P. H. Mikkelsen & C. Malmros 2009: Agerbrug, driftsformer og planteressourcer i jernalder og vikingetid (500 f. Kr.–1100 e. Kr.). *Danske landbrugslandskaber gennem 2000 år. Fra digevoldinger til støtteordninger* (B. Odgaard & J. Rydén Rømer red.). Aarhus Universitetsforlag, Aarhus, s. 117–142.
- Viklund, K. 1998: *Cereals, weeds and crop processing in Iron Age Sweden: methodological and interpretive aspects of archaeobotanical evidence*. Diss. Umeå: Umeå Universitet.

Summary

As food is essential for humans, the preparation and consumption of food should be a major concern for any studies of prehistoric life. However, food itself is not easily preserved in archaeological contexts. The present article presents some new data from a pre-Roman Iron Age village, where there is both direct and indirect evidence for a range of food-products. The site is located near Tjæreborg, just south of Esbjerg. The village is dated to around 150-1 BC, and with around 20 contemporary farmsteads it would have been one of the larger villages in the area. The village was placed on northward sloping terrain, just above a small stream (fig. 1). It is located around 1 km from the marshy coast of Southwestern Jutland, thus inland but with proximity to the coastal landscape.

The typical farmstead contained a single small longhouse, with living quarters in one end of the building and a stable at the other end and probably also included one or two smaller outhouses. All buildings within the individual farmstead were connected by a fence (fig. 2).

The excavation of the village revealed several features containing evidence of the types of food exploited during early Iron Age, ranging from ovens with remains of cereal grains and weed seeds (fig. 3-8) to pits with marine shells and preserved bones of terrestrial animals (fig. 11). Especially the presence of bones is rare in Southwestern Jutland where preservation conditions are generally poor, and the bones were only preserved because of the presence of the shells. As the shells do not occur naturally in the near proximity of the site, these must have been brought from the coast, and must themselves be regarded as an important source of food. Of more indirect evidence is the presence of pottery with small holes in the base, interpreted as having a sieving function related to cheese production. While the data is still limited, the present study is the largest collected analysis of food consumption in a village from southwestern Jutland in the early Iron Age.

The analysis of the ovens show that the most common cereal was naked barley, while wheat and rye only appeared sporadically and they were likely only cultivated, or their presence could be considered as “weeds” in the barley fields. Several edible “weeds” appear in the ovens, and some such as fat hen (*Chenopodium cf. Album*) and especially corn spurry (*Spergula Avensis*) are very abundant in the ovens and could have been gathered specifically for use as food (see table).

The analysis of the animal bones shows the presence of at least three cattle, one sheep and a horse. Small fragments of burnt bone from other features at the village show that pigs were also present at the site. That cattle were the most common domesticated animal, is in line with earlier results from

Western Jutland, and the small sample size doesn't offer any closer analysis. Interestingly, during radiocarbon dating of the animal bones, the isotope values of the bones (one sheep/goat bone and one cattle bone) indicated that the grazing areas of the animals were different between the two, as the sheep/goat had a marine inclusion in the diet. An interpretation could be, that the sheep/goat was grazing in the marshy meadows near the coast, which periodically were flooded by the sea, while the cattle were grazing in the meadows around the stream near the village.

It is important to note that if it were not for the seashells in the pits, the evidence of food consumption would be limited to the ovens and analyses of other macrofossil remains at the houses, as well as very few fragments of burnt animal bones. This would indicate a diet consisting of cereals and lots of smaller seeds such as fat hen and corn spurry. If we look at the pits, we see a different picture of the diet, including mussels, sea snails, cattle, horse, pork and lamb. And with the pottery included, we might add cheese.

This difference is of course partly related to preservation, as the bones are only preserved due to the shells. However, the shells do not seem like a common occurrence and do not appear regularly at the site. They must have been gathered at the coast and brought to the village for a specific event and deposited together with the animal bones as well as large quantities of pottery. The deposition in the pits indicates a short-lived period, and it is likely that the remains are from a single event, or a few events close in time, and thus not indicative of a typical diet. Thus, the remains could be representative of a feast.

Overall, the remains show a varied diet, from corn spurry, cereal, cheese, meat and mussels. Food for both daily life and feasts.

Tobias Danborg Torfing

Museumsinspektør, Ph.d.
Sydvestjyske Museer
Tangevej 6b, 6760 Ribe
totor@sydvestjyskemuseer.dk

Daniel Smeds

Arkæobotaniker, Cand. Mag.
Moesgaard Museums Afdeling for
Konservering og Naturvidenskab
Moesgård Allé 20, 8270 Højbjerg
das@moesgaardmuseum.dk

Jakob Kveiborg

Zooarkæolog, Ph.d.
Moesgaard Museums Afdeling for
Konservering og Naturvidenskab
Moesgård Allé 20, 8270 Højbjerg
jkv@moesgaardmuseum.dk

BY, MARSK OG GEEST

Mad til dagligdag og fest – om fødevarer og landbrug i ældre jernalder ved Tjæreborg Nord

Nederdammen 33 i Ribe – en kulturhistorisk fortælling om huset og dets beboere fra 1650 til 1976

"Fri os fra Det Onde" – et pilotprojekt om Danmarks magiske beskyttelsesmærker